

Jerzy S. Wojciechowski

XIV rocznica wyzwolenia Wilna

Niepodległość i Pamięć 14/2 (26), 125-135

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jerzy S. Wojciechowski
Lublin

XIV rocznica wyzwolenia Wilna

11 listopada 1918 r. Józef Piłsudski został Naczelnym Wodzem odradzającego się Wojska Polskiego. Przed nowym zwierzchnikiem sił zbrojnych stanął problem organizacji armii, jak również prowadzenia działań wojennych o granice II Rzeczypospolitej. Pomimo zajmowania najwyższego stanowiska w hierarchii wojskowej, Naczelnny Wódz w czasie trwania wojny polsko-bolszewickiej w latach 1919-1920 czasowo rezygnował z wykonywania zadań przynależnych mu na tym stanowisku – dowodzenia strategicznego – na rzecz osobistego kierowania działaniami w niektórych operacjach na froncie wschodnim. Pierwszą taką operacją na Froncie Litewsko-Białoruskim, w której J. Piłsudski bezpośrednio dowodził, było zdobycie Wilna, które to w kwietniu 1919 r. zostało zajęte przez wojska bolszewickie. On też opracował plan zdobycia tego miasta. Plan Naczelnego Wodza polegał na równoczesnym zaatakowaniu Baranowicz, Nowogródka i Lidy oraz wysłania brygady jazdy i dywizji piechoty, jako samodzielnie operujących oddziałów na Wilno¹. Do opanowania Wilna została wyznaczona 1. Brygada Jazdy w składzie: 1. Pułk Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego, dyon 11. Pułku Ułanów, dyon 4. Pułku Ułanów, 5. szwadron 7. Pułku Ułanów, Szwadron Jazdy Ziemi Kujawskiej i II pluton 1. Konnej Baterii pod dowództwem ppłk. Władysława Beliny-Prażmowskiego oraz 2. Dywizja Piechoty Legionów, dowodzona przez gen. ppor. Edwarda Śmigłego-Rydza².

Do ataku na Baranowicze, Nowogródek i Lidę została wyznaczona 1. Dywizja Piechoty Legionów gen. ppor. Bolesława Roji i Dywizja Litewsko-Białoruska pod dowództwem gen. por. Stanisława Szeptyckiego³.

Ofensywa wojsk polskich rozpoczęła się w dniu 16 kwietnia. Już następnego dnia, 1. DP Leg. wzmocniona 2. DP Leg. po ciężkich walkach zajęła Lidę. Oddziały Dywizji Litewsko-Białoruskiej w dniu 18 kwietnia zdobyły Nowogródek, a 19 kwietnia – Baranowicze.

¹ T. Piskor, *Wyprawa wileńska*, Warszawa 1919, s. 8; L. Wyszczelski, *Niewypowiedziana wojna. Polsko-rosyjskie działania militarne w 1919 roku*, Toruń 2005 s. 51-107.

² Tamże, s. 13; w maju 1919 r. 1. Dywizja Piechoty Legionów została przemianowana na 2. DP Leg., a 2. DP Leg. na 1. DP Leg., której to oddziały w okresie pokojowym stacjonowały w Wilnie.

³ L. Wyszczelski, *Niewypowiedziana wojna*, s. 51-107.

O świcie 19 kwietnia oddziały polskiej kawalerii rozpoczęły walki o Wilno. Nieprzejaciel zaskoczony niespodziewanym zagonem kawaleryjskim cofał się w bezładzie, chaotycznie bronił się. Walkom towarzyszyła przychylność i entuzjazm polskich mieszkańców miasta, stanowiących przytłaczającą w nim większość. Wieczorem przybył transportem kolejowym z odsieczą baon 2. DP Leg. pod dowództwem kpt. Władysława Złom-Langnera. To wzmocniło w decydujący sposób słabnące siły polskich kawalerzystów. Walkę kontynuowano od świtu 20 kwietnia. W czasie tego dnia do Wilna dotarły kolejne oddziały 2. DP Leg., a w nocy z 20 na 21 kwietnia do miasta dotarł jej dowódca gen. ppor. Edward Rydz-Śmigły. Walki o miasto ustały całkowicie 21 kwietnia⁴.

Wieczorem tego dnia Naczelnny Wódz wjechał do Wilna witany owacyjnie przez tłumy ludności. Por. Juliusz Kaden-Bandrowski tak zapamiętał wjazd Piłsudskiego do Wilna:

*Wszyscy oficerowie przy oknach. Piłsudski w płaszczu, w czapce i rękawiczkach, jakby w tej chwili zeskoczyć miał z wagonu. Dziecinna pycha ogarnia żołnierzy: tę wielką stację (bo już echa naszego pociągu łomocą wśród zabudowań), te szyny, te sapiące lokomotywy, te wszystkie bloki i zwrotnice i tyle kościołów, i tyle domów – to wszystko wziął nasz oręż. Wjeżdżamy na dworzec, orkiestra gra „Jeszcze Polska nie zginęła”. Czarno od ludzi, wstrzymanych szarą, prostą sztabą kompanii honorowej. Na skrzydle panowie oficerowie z generałem Śmigłym na czele. Oficery przysięgłe, wypróbowane w tysiącu ogniu, w tysiącu przebojów... Stoją jak mur, tylko szczęki bractwo to silnie zwierza, żeby nie dać poznać po sobie wzruszenia, nie dać poznać tej szalonej radości, jaka rozsadza piersi. Oto ci, najlepsi uczniowie, którzy przyjęli z Litwy wielkiego mistrza walki i terminowali u niego w Polsce przez długi czas bezstawnych lat, lat krwawych, powracają mu miasto jego młodości zdobyte młodym orężem. Ponad tłumem unoszą się w górę ręce powitania, a gdy Naczelnny Wódz wysiadł z wozu, – jakby całej tej rzeszy ogromnej dech w piersiach zaparło... Na sekundę, na jeden błysk rozpięta się zdumiona cisza, a wzniesione ręce powitania zakrzepły w bezruchu niewiary w rzeczywistość tego spotkania. Nagle tłum skruszył się, ścisnął, podebrał i jednym rzutem otoczył Dowódcę... Wtedy dopiero można było z bliska rozpoznać nędzę i ostateczne wyczerpanie tych ludzi... Wtedy dopiero można było widomą niedolą tych rzesz mierzyć głębię ich radosnego uniesienia... Wtedy dopiero, w najszerszym stopniu dumy żołnierskiej, doświadczyć można było szczytnych owoców odsieczy (...)*⁵.

22 kwietnia 1919 r. Piłsudski wydał odezwę do mieszkańców byłego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ukazywała ona zamiary Naczelnika Państwa wobec ziem litewsko-białoruskich, który głosił koncepcję federacji tych obszarów z Rzeczypospolitą:

4 Tamże.

5 J. Kaden-Bandrowski, *Wyprawa wileńska*, s. 45-46; por. Juliusz Kaden-Bandrowski w tym czasie był szefem Biura Prasowego w sztabie Naczelnego Dowództwa; W. Jędrzejewicz, J. Cisek, *Kalendarium życia Józefa Piłsudskiego*, T. II, Warszawa 1998, s. 92.

(...) *Wojsko polskie... niesie wam wszystkim wolność i swobodę – głosili jej słowa. Chcę dać wam możliwość rozwiązania spraw wewnętrznych, narodowościowych i wyznaniowych tak, jak sami sobie tego życzyć będziecie, bez jakiegokolwiek gwałtu lub nacisku ze strony Polski. Dlatego to, pomimo, że na waszej ziemi grzmią jeszcze działa i krew się leje, nie wprowadzam zarządu wojskowego, lecz cywilny, do którego powołać będę ludzi miejscowych, synów tej ziemi. Zadaniem tego zarządu cywilnego będzie: 1) Ułatwienie ludności wypowiedzenia się co do losu i potrzeb przez swobodnie wybranych przedstawicieli. Wybory te odbędą się na podstawie tajnego, powszechnego, bezpośredniego, bez różnicy płci, głosowania. 2) Danie potrzebującym pomocy w żywności, poparcie pracy wytwórczej, zapewnienie ładu i spokoju. 3) Otoczenie opieką wszystkich, nie czyniąc różnicy z powodu wyznania lub narodowości. Na czele zarządu postawiłem Jerzego Osmołowskiego, do którego bezpośrednio, lub do ludzi przez niego wyznaczonych, zwracajcie się otwarcie i szczerze we wszelkiej potrzebie, które was bolą i obchodzą (...)*⁶.

Na wieść o zdobyciu Wilna, stolica Polski – Rada Miejska Warszawy przyjęła wniosek tej treści:

*Rada miejska stoł. M. Warszawy powzięła na posiedzeniu w dniu 23.IV.19 jednogłośnie uchwałę: „Rada stolicy Polski, składając cześć i podziękowanie Naczelnikowi Państwa, Józefowi Piłsudskiemu, Armii i wszystkim tym, którzy swoim bohaterstwem przyczynili się do uwolnienia Wilna, wyraża z tego powodu najwyższą swoją radość, łącząc się sercem w chwili zwycięstwa z całą ludnością Polski i Litwy*⁷.

27 kwietnia w niedzielę z okazji wyzwolenia miasta odbyła się uroczysta msza św. w kaplicy Ostrobramskiej. Przebywający w tym czasie w Wilnie red. Tadeusz Świącicki tak napisał o tym wydarzeniu:

*Dzięki moim legitymacjom udało mi się przedostać przez niezliczony tłum. Jacyś przyjaciele, leguny, otworzyli mi dojście do samej kaplicy, na balkon, gdzie mogło się zmieścić najwyżej piętnaście osób. Stałem o kilka kroków od komendanta. W czasie mszy kazanie. Młody wikary Ostrobramski, ks. Oleszczuk wyszedł na balkon do tłumu. Mówił prostymi bardzo słowami, lecz chwycił za serce. Z dołu odpowiadał mu tylko wielki szloch tego tłumu klęczącego na ulicy. Spojrzałem na komendanta. Stał twarzą zwrócony do obrazu, oparty na szabli, naszożony i (...) spod naszożonych brwi ciężka łza spływała mu na wąsy. Śmigły za nim, miał jakoby jakiś nerwowy tick na twarzy. Twarz drgała i też łzy ciekły mu po twarzy. A Belina beczał po prostu jak smarkacz (...)*⁸.

Tego też dnia, wieczorem Józefa Piłsudski opuścił Wilno⁹. Zajęcie miasta przez oddziały polskie nie oznaczało jednak końca walk o miasto, gdyż bolszewicy

⁶ *Odezwa naczelnika państwa*, „Kurier Warszawski” 1919 nr 116 s. 1.

⁷ *Z rady miejskiej*, „Kurier Warszawski” 1919 nr 112, s. 3; Rozkaz Nr 9 p.2 Dowództwa Frontu Litewsko-Białoruskiego z 19 maja 1919 r., CAW, Dowództwo Frontu Litewsko-Białoruskiego sygn. I.310.3.3.

⁸ K. Okulicz, *Brzask, dzień i zmierzch na Ziemiach Litwy Historycznej*, [w:] *Pamiętnik Wileński*, s. 53.

⁹ W. Jędrzejewicz, J. Cisek, *Kalendarium życia Józefa Piłsudskiego*, Warszawa 1998, T. II, s. 93.

pragnęli je odzyskać. Jednak do 30 kwietnia gen. ppor. Edward Śmigły-Rydz dowodząc 2. DP Leg. i 1. Br. Jazdy oraz częścią Dywizji Litewsko-Białoruskiej, zdecydowanymi uderzeniami rozbił kolejno trzy ugrupowania wojsk bolszewickich w rejonie Podbrodzia oraz okolic Soły – Oszmiany, przesuwając front o 60 do 90 km od Wilna¹⁰.

Wyzwolenie tych ziem nie oznaczało jednak końca walk o wschodnie granice II Rzeczypospolitej. W trakcie działań wojennych na Froncie Litewsko-Białoruskim w lipcu 1920 r. bolszewicy ponownie zajęli Wilno. Rząd bolszewicki chcąc sobie zapewnić neutralność Litwy, który to rościł swe pretensje terytorialne do Wileńszczyzny, w dniu 12 lipca zawarł traktat z rządem tego kraju. Władze bolszewickie, które formalnie zrzekły się aktem z 29 sierpnia 1918 r. wszelkich praw do terytoriów wchodzących w skład Rzeczypospolitej w jej granicach z 1772 r., ustąpił Litwie obszary, do których nie posiadał żadnych praw (Wilno, Suwałki, Augustów), uznając ponadto niepodległość Litwy. W dniu 14 lipca wojska bolszewickie ponownie zajęły Wilno.

26 sierpnia 1920 r. na mocy porozumień z władzami Rosji Sowieckiej, Wilno zostało zajęte przez wojska litewskie. Klęska wojsk bolszewickich pod Warszawą, a następnie i bitwie nad Niemnem postawiła przed Polską problem Wilna. W Polsce powszechnym było żądanie odzyskania Wilna. Wyrazicielem tego stanowiska był również Naczelnik Państwa i Naczelnny Wódz marszałek Piłsudski. Na skutek powodów politycznych, nie mógł on działać oficjalnie, w związku z tym postanowił zająć miasto przy pomocy rzekomo zbuntowanych oddziałów wojskowych, których to żołnierze pochodzili głównie z kresów północno-wschodnich. Na ich dowódcę został wyznaczony gen. ppor. Lucjan Żeligowski, który na czele 1. Dywizji Litewsko-Białoruskiej i oddziałów Dywizji Ochotniczej zajął 10 października 1920 r. Wilno.

12 października tegoż roku proklamował on utworzenie Litwy Środkowej¹¹. 20 lutego 1922 r. wybrany w wyborach Sejm Wileński podjął uchwałę o inkorporacji Litwy Środkowej do II Rzeczypospolitej. 24 marca decyzja ta została zatwierdzona przez Sejm Rzeczypospolitej, co oznaczało likwidację Litwy Środkowej i włączenie jej ziem do Polski – utworzono z nich województwo wileńskie¹².

10 L. Wyszczelski, *Niewypowiedziana wojna...*, s. 91-105.

11 B. Waligóra, *Zajęcie Wilna przez gen. Żeligowskiego*, „Bellona” 1930 z. 3, s. 3; gen. ppor. / gen. broni Lucjan Żeligowski (1865-1947), w latach 1915-1917 służył w Brygadzie Strzelców Polskich, a następnie był dowódcą 1. p. strzelców, a potem 4. Dywizji Strzelców na Kubaniu, z którą powrócił do Polski w 1919 r. Dowodził nią do chwili jej przemianowania na 10. DP. Od IX 1919 do III 1920 r. był d-cą GO na Froncie Lit. Biał. Podczas walk odwrotowych w 1920 r. dowodził 10.DP i GO. W sierpniu 1920 r. dowodził GO, która odbiła Radzymin, później walczył w składzie 5. i 3. Armii. 2 X 1920 r. objął dowództwo GO Bieniakonie i 9 X opanował Wilno. Do 29 X 1920 r. prowadził działania militarne przeciwko Litwinom, zakończone rozejmem. Dążył do przywrócenia granic polskich po linię Berezyny, zajmowaną przez WP do lipca 1920 r. W latach 1925-26 był ministrem spraw wojskowych, a następnie inspektorem armii. W 1927 r. przeszedł w stan spoczynku. W powiecie wileńsko-trockim posiadał majątek Andrzejewo. Po 1939 r. przebywał na emigracji we Francji i w W. Brytanii, gdzie był członkiem Rady Narodowej. Zmarł w Londynie.

12 P. Łossowski, *Po tej i tamtej stronie Niemna*, s. 195; w tym czasie Sejm Wileński miał swą siedzibę w dawnym teatrze na Pohulance.

W kwietniu 1933 r. marszałek Józef Piłsudski na pamiątkę tego wydarzenia zdecydował się zorganizować rewiew wojskową, a udział w niej miały wziąć oddziały, które brały udział w zdobyciu Wilna w 1919 r. Termin rewii został ustalony na dzień 21 kwietnia. Bezpośrednim wykonawcą jego rozkazu i organizatorem tej uroczystości był wyznaczony szef Gabinetu MSWojsk. ppłk dypl. Adam Ludwik Korwin-Sokołowski¹³. Decyzję o zorganizowaniu rewii wojskowej w Wilnie zapamiętał on sam – jak wspomina – że była niespodziewana i pierwsze rozkazy zostały wydane w dniu 17 kwietnia, a z uwagi na krótki termin realizacji został wyposażony w szerokie pełnomocnictwa w tym zakresie. Jednocześnie marszałek Piłsudski podał, jakie oddziały miały wziąć udział w tej uroczystości ze szczególnym uwzględnieniem 1. Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego oraz, że defiladę miał prowadzić gen. dyw. Stefan Dąb-Biernacki, a kawalerią miał dowodzić płk rez. Władysław Belina-Prażmowski¹⁴. Ponadto na uroczystość mieli przyjechać biskup połowy WP ks. Józef Gawlina, premier Aleksander Prystor i gen. bryg. Gustaw Orlicz-Dreszer¹⁵.

Pierwsze rozkazy dotyczące organizacji tej uroczystości były wydawane telefonicznie i w zachowanych rozkazach dziennych wielu jednostek biorących udział w tym wydarzeniu brak jest informacji na ten temat¹⁶. Ppłk dypl. Korwin-Sokołowski – zgodnie z rozkazem marszałka – już następnego dnia udał się do Wilna, gdzie na miejscu miał dopilnować organizacji rewii i nawiązać kontakt z gen. dyw. Dąb-Biernackim¹⁷.

Bezpośrednie rozkazy dla oddziałów mających brać udział w rewii, a mających swoje garnizony pokojowe poza Wilnem wydał dowódca Okręgu Korpusu Nr III gen. bryg. inż. Aleksander Litwinowicz, który to ustalił, że udział jednostek w tej uroczystości będzie wykorzystany jako ćwiczenia transportowe. Rozkaz podał, że udział w ćwiczeniach tych weźmie batalion 29. DP w składzie:

- z garnizonu Grodno – 1 kompania strzelców z 76. pp,
- z garnizonu Grodno – 1 z 81. pp
- z garnizonu Grodno – 1 kompania ckm kombinowana z 76. i 81. pp
- z garnizonu Grodno – orkiestra 81. pp;
- z garnizonu Suwałki – 1 kompania strzelców z 41. pp.

13 A.L. Korwin-Sokołowski, *Fragmenty wspomnień 1910-1945*, s. 104; ppłk/płk dypl. Adam Ludwik Korwin-Sokołowski (1896-1979), oficer st. stałej I. p. szwol. W latach 1930-1935 szef Gabinetu MSWojsk.

14 Tamże, s. 104; gen. dyw. Stefan Dąb-Biernacki (1890-1959), w 1919 r. jako dowódca 5. pp leg. brał udział w walkach o Wilno. Za udział w wojnie 1919-1920 odznaczony orderem VM III, IV i V kl. Od 1931 r. był inspektorem armii z siedzibą w Wilnie; płk rez. I. p. szwol. Władysław Zygmunt Prażmowski-Belina (1888-1938). W kwietniu 1919 r. dowódca 1. Brygady Jazdy, która zdobywała Wilno.

15 Tamże, s. 104; biskup połowy ks. Józef Gawlina (1892-1964), naczelny kapelan WP; premier RP Aleksander Błazej Prystor (1874-1941); gen. bryg./gen. dyw. Gustaw Konstanty Orlicz-Dreszer (1889-1936), inspektor armii. W kwietniu 1919 r. brał udział w zdobywaniu Wilna jako dowódca I.p.szwol.

16 Tamże, s. 105; Fonogram Szefa Gab. MSWojsk. do Dowódcy OK. Nr I Warszawa polecający wyjazd I.p.szwol. do Wilna, CAW, Gabinet MSWojsk. I.300.1.500. W zachowanych rozkazach dziennych I. p. szwol. i 10. p.uł. oraz BK „Białystok” brak jest informacji na temat tego wyjazdu.

17 Tamże, s. 105; w czasie pobytu w Wilnie ppłk Korwin-Sokołowski zatrzymał się w Hotelu „George”, świadczy o tym skierowany do niego telegram komunikatu meteorologicznego oddziału Wileńskiej Stacji Lotniczej LOT, CAW, Gabinet MSWojsk. I.300.1.500.

Kompanie miały wystąpić w stanach etatowych z pocztami sztandarowymi oraz taborem żywnościowym. Do tego dowódca 29. DP miał wyznaczyć dowódcę batalionu z odpowiednim poczem.

Z Brygady Kawalerii „Białystok” udział miał wziąć 10. p. uł. o stanie do 300 szabel, w składzie ustalonym przez dowódcę brygady;

– z garnizonu Lida – 1 kompania strzelców z 77. pp bez taboru.

Wszystkie oddziały miały zabrać ze sobą po jednej jednostce ognia, żywność i furaz na 3 dni, z wyjątkiem kompanii 77. pp, która miała być żywiona według zarządzeń dowódcy 19. DP. Umundurowanie i ekwipunek miały być połowe. Ponadto rozkaz podawał terminy transportowe dla poszczególnych oddziałów, regulował sprawy zakwaterowania w Wilnie i utrzymania dyscypliny¹⁸. Płk rez. Belina-Prażmowski, który był wyznaczony przez marszałka Piłsudskiego na dowódcę oddziałów kawalerii biorących udział w rewii, został powołany na ćwiczenia wojskowe przez dowódcę Obszaru Warownego Wilno¹⁹.

Dla oddziałów przyjeżdżających do Wilna komendant Miasta Wilna ppłk Stefan Błocki opracował „Tabelę wyładowania transportów”, w której zostały podane godziny, miejsce wyładowania przyjeżdżających transportów wojskowych oraz odpowiedzialne oddziały, które miały zapewnić im zakwaterowanie²⁰.

Rozkaz do przygotowania do rewii do zgromadzonych oddziałów w Wilnie, na tę uroczystość wydał komendant Garnizonu Wilna płk Michał Pakosz²¹. Rozkaz ten dość szczegółowo ustalił powitanie marszałka na dworcu w Wilnie, gdzie na dworcu osobowym miała oczekiwać kompania honorowa 5. pp leg. wraz z chorągwią, a eskortę honorową miał stanowić szwadron z 4. Pułku Ułanów Zaniemeńskich. Na peronie dworca na marszałka miał oczekiwać dowódca 1. DP Leg. i dowódca 5. pp leg. Inni wyżsi dowódcy jednostek oraz dowódcy pułków mieli oczekiwać w sali recepcyjnej dworca osobowego. Ponadto rozkaz podawał, że rano 21 kwietnia do Wilna miał przybyć biskup połowy WP ks. Józef Gawlina, którego miał powitać gen. bryg. Marian Przełocki, wszyscy dowódcy pułków, ks. proboszcz i wszyscy kapelani wojskowi. W uroczystej mszy św. połowej udział miały wziąć następujące oddziały:

- a) piechota – dowódca 1. DP Leg. gen. bryg. Stanisław Skwarczyński,
 - 1 baon w składzie:
 - 1. kompania strzelecka z 1. Pułku Piechoty Legionów,
 - 2. kompania strzelecka z 5. Pułku Piechoty Legionów,
 - 1. kompania strzelecka z 6. Pułku Piechoty Legionów,
 - 1 kombinowana kompania ckm z 1. i 5. pp leg.,

18 Rozkaz Dow. OK. Nr III Sztab-Wydział Ogólny L.1851/Wyszk. Tj z dn. 19 kwietnia 1933, CAW, Gabinet MSWojsk. I.300.1.499; gen. bryg. inż. Aleksander Litwinowicz (1879-1948), od 27 VII 1927 do 12 X 1935 r. dowódca Okręgu Nr III w Grodnie.

19 Telegram Dowódcy Obszaru Warownego Wilno, CAW, Gabinet MSWojsk. sygn. I.300.1.499.

20 „Tabela wyładowania transportów”, CAW, Gabinet MSWojsk. I.300.1.500.

21 Rozkaz Garnizonowy Nr 13 Komendy Garnizonu Wilno z dnia 20 kwietnia 1933 r., CAW, sygn. I.300.1.500; płk/gen. bryg. Michał Władysław Pakosz (1888-1938), od 9 X 1930 do 12 X 1935 r. dowódca obszaru warownego i komendant garnizonu Wilno. Pochowany na cm. wojskowym Powązki w Warszawie.

jako kompania chorągwianna – kompania 1. pp leg. z orkiestrą. Dowódcą baonu miał być oficer sztabowy 1. pp leg.; – 2 baon w składzie:

- 2. kompania strzelecka z 85. Pułku Strzelców Wileńskich,
- 1. kompania strzelecka z 41. Suwalskiego Pułku Piechoty Marszałka Józefa Piłsudskiego,
- 1. kompania ckm z 85. pp,

jako kompania chorągwianna – kompania 85. pp z orkiestrą. Dowódcą baonu miał być oficer sztabowy z 85. pp; - 3 baon w składzie:

- 1. kompania strzelecka z 77. Pułku Piechoty,
- 1. kompania strzelecka z 76. Lidzkiego Pułku Piechoty,
- 1. kompania strzelecka z 81. Pułku Strzelców Grodzieńskich,
- 1 kompania ckm z oddziałów 29. DP,

jako kompania chorągwianna – kompania 77. pp z orkiestrą 6. pp. Dowódcą baonu miał być wyznaczony oficer sztabowy przez dowódcę 29. DP; - 4 baon w składzie:

- 2 kompanie z 3. baonu saperów, w tym kompania chorągwianna z orkiestrą;

b) kawaleria – dowódca płk rez. Władysław Belina-Prażmowski,

- 1 dyon 1. Pułku Szwoleżerów Józefa Piłsudskiego,
- 2 dyon – 4. Pułk Ułanów Zaniemeńskich z sztandarem i orkiestrą w składzie: 2 szwadrony liniowe i szw. ckm,
- 3 dyon – 13. Pułk Ułanów Wileńskich z sztandarem i orkiestrą w składzie: 2 szwadrony liniowe,
- 4 dyon – 10. Pułk Ułanów Litewskich,
- 3. dak miał wystawić 1 baterię 4 działową;

c) artyleria – dowódca płk Karol Schrötter, dowódca 3 Grupy Artylerii:

- 1 dyon w składzie:
- 2 baterie po 4 działa z 1. pal leg.,
- 1/2 baterii z 33. dal,
- 1 bateria 4 działowa z 19. pal,
dowódcą dyonu miał być ppłk Leon Pichel, zastępca dowódcy 1. pal leg.;
- 2 dyon w składzie:
- 2 baterie po 4 działa z 3. pac,
dowódcą dyonu miał być ppłk Wiktor Czopp, zastępca dowódcy 3. pac;

d) oddziały Przystosobienia Wojskowego: dowódca – mjr Stanisław Zaucha;
skład: oddziały Związku Strzeleckiego,

- kompania PW Kolejowego,
- kompania PW Poczтового,
- umundurowane hufce szkolne.

Oddziały miały być umundurowane w mundury polowe (piechota bez chlebaków i masek gazowych) w hełmach.

Przeglądu oddziałów miał dokonać dowódca całości inspektor armii gen. dyw. Stefan Dąb-Biernacki na Placu Łukiskim, gdzie miała się odbyć msza polowa, a po nabożeństwie oddziały miały odmaszerować na ul. Pańską i Tartaki, gdzie miały się ustawić w kolumnie marszowej na ul. Mickiewicza, czoło piechoty u wylotu ul. Sierakowskiego, tak aby o godz. 11.35 były gotowe do odmarszu. Trybuna marszałka miała być ustawiona u wylotu ul. Ofiarnej.

Jako pierwsza miała w defiladzie maszerować piechota, kawaleria i 3. dak, artyleria oraz oddziały PW. Podczas defilady orkiestry miały grać swoim oddziałom, a orkiestra 6. pp leg. – defilady artylerii i PW. Przygotowaniem trybuny i ołtarza polowego miał zająć się dowódca 3. baonu saperów.

Za utrzymanie porządku i bezpieczeństwa na Placu Łukiskim miał być odpowiedzialny dowódca plutonu żandarmerii por. Stanisław F. Dziurzyński, mając dodatkowo przydzielony jako szpaler: spieszony 7. szwadron pionierów i 2. baterię pomiarów artylerii.

Dla oddziałów przybywających spoza Wilna, które miały przybyć do Wilna 21 kwietnia między godz. 3.00 a 6.00, zostały podane rejony zakwaterowania i zaprowiantowania²².

20 kwietnia 1933 r. kierownik referatu prasowego Gabinetu MSWojsk. kpt. Karol Koźmiński podał do wiadomości publicznej następujący komunikat:

W związku z uroczystościami odbywającymi się w Wilnie z racji 14 rocznicy odzyskania tego miasta – dnia 20 bm. o godz. 9.25 udał się do Wilna Pan Marszałek Piłsudski z rodziną w otoczeniu płk dr Marcina Woyczyńskiego, ppłk Kazimierza Buslera i kpt. Mieczysława Lepeckiego²³.

Bezpośredni opis tej podróży zawdzięczamy adiutantowi marszałka Piłsudskiego kpt. Mieczysławowi Lepeckiemu, który to tak zapisał w swoim pamiętniku:

(...) 20 kwietnia osobowym pociągiem rannym wyjechaliśmy z Marszałkiem Piłsudskim do Wilna. Oprócz mnie, jechał jeszcze mjr Kazimierz Busler. Wleliśmy się, zatrzymując na wszystkich stacjach, gdyż w owym czasie pociąg dzienny do Wilna nie był jeszcze „przyśpieszony”. Marszałek przeglądał pisma, a my z Buslerem siedzieliśmy w adiutanckim przedziale z kapitanem Bolesławem Ziemiańskim i opowiadaliśmy sobie kawały... W Białymstoku zastaliśmy na dworcu duży transport wojskowy pod dowództwem płk Kmic-Skrzyńskiego, który, nie wiedząc dlaczego ściąga do Wilna szereg różnych oddziałów wojskowych, wypytywał nas z nieukrywaną ciekawością, co to ma znaczyć (...)²⁴.

22 Tamże; gen. bryg. Marian Roman Przewłocki (1888-1966), od 12 V 1927 r. dowódca 3 Samodzielnej BK; gen. bryg. Stanisław Eugeniusz Skwarczyński (1888-1966), od 28 I 1929 do 8 I 1938 r. dowódca 1. DP Leg. Po II wojnie światowej w Londynie był prezesem zarządu w Instytucie Józefa Piłsudskiego.

23 Komunikat Gabinet MSWojsk. nr sprawy 11055/33 z dnia 20.IV.1933 r., CAW, Gabinet MSWojsk. I.300.1.499; kpt. Karol Poraj-Koźmiński (1888-1967), historyk, literat, publicysta i malarz. Oficer służby stałej WP; płk dr Marcin Woyczyński (1870-1944), legionista, bliski przyjaciel J. Piłsudskiego, od 1926 r. jego lekarz osobisty. Zginął w Powstaniu Warszawskim; ppłk Kazimierz Karol Busler (1894-1945), legionista, oficer służby stałej 1. p.szwol. JP. W 1939 r. był dowódcą 10. p. ul. Zmarł w niewoli niemieckiej w Murnau.

24 M. Lepecki, *Pamiętnik adiutanta marszałka Piłsudskiego*, s. 159; kpt./mjr Mieczysław Lepecki (1897-1969), oficer WP, podróżnik, pisarz.

21 kwietnia pociąg wraz z marszałkiem Piłsudskim w godzinach popołudniowych przybył na dworzec osobowy w Wilnie. Tutaj marszałka przywitali: inspektor armii gen. dyw. Stefan Dąb-Biernacki, wojewoda wileński Władysław Jaszczolt, wojewoda lwowski płk Władysław Belina-Prażmowski, Adam Piłsudski – brat marszałka i inni członkowie rodziny marszałka, dowódca 1. DP Leg. gen. bryg. Skwarczyński i inni dowódcy wyższych jednostek wojskowych.

Na peronie była też ustawiona kompania honorowa 5. pp leg. ze sztandarem i orkiestrą. Na innych peronach ustawione były poczty sztandarowe związków kombatanckich, wszystkich wileńskich organizacji społecznych, korporacji akademickich oraz tłumy mieszkańców Wilna. Od Grodna towarzyszył marszałkowi dowódca OK. Nr III gen. bryg. inż. Litwinowicz.

Po odegraniu hymnu państwowego i przeglądzie kompanii honorowej marszałek przeszedł do salonu recepcyjnego dworca, gdzie zebrali się na powitanie najwyżsi przedstawiciele duchowieństwa wszystkich wyznań, gen. bryg. Marian Przewłocki w otoczeniu wszystkich dowódców pułków, prezydent m. Wilna Wiktor Maleszewski oraz przedstawiciele władz administracji państwowej i samorządowej oraz prasy. Z dworca marszałek odjechał samochodem wraz z wojewodą wileńskim do Pałacu Reprezentacyjnego, eskortowany przez szwadron honorowy 4. Pułku Ułanów Zaniemeńskich²⁵.

Następnego dnia, 22 kwietnia o godz. 10.30 rozpoczęła się połowa msza św., którą przy ołtarzu specjalnie wybudowanym pośrodku Placu Łukiskiego, celebrował biskup połowy WP ks. Józef Gawlina. W mszy uczestniczył premier Aleksander Prystor, przedstawiciele władz administracyjnych i społecznych Wilna, oddziały wojskowe oraz tłumy społeczeństwa.

Na mszy była też obecna żona marszałka – Aleksandra Piłsudska z córkami. W czasie mszy św. okolicznościowe kazanie wygłosił proboszcz wojskowy z Nowej Wilejki ks. Edmund Nowak, po którym biskup Gawlina udzielił błogosławieństwa pasterskiego. Po skończonym nabożeństwie oddziały wojskowe odmaszerowały z placu i ustawiły się w kolumnie marszowej.

O godz. 12.00 przyjechał marszałek Piłsudski i wszedł na specjalnie wybudowaną osobną trybunę, która była wystawiona u wylotu ul. Ofiarnej. Marszałkowi towarzyszyli: ppłk dypl. Sokołowski, ppłk Busler i kpt. Lepecki²⁶.

Korespondent „Polski Zbrojnej” tak opisał przebieg defilady:

Defilada. Na trybunie, pokrytej samodzielnymi wileńskimi stoi Wódz. Do trybuny galopem dopada gen. dyw. Dąb-Biernacki, „Panie Marszałku, melduje

25 *Uroczystości oswobodzenia Wilna. Przyjazd p. Marszałka Piłsudskiego*, „Wieczór Wilna” 1933 nr 109, s. 1; Władysław Jaszczolt (1883-1962), współorganizator Towarzystwa Obrony Kresów Wschodnich. W latach 1933-1936 wojewoda wileński; Adam Piłsudski (1869-1935), w latach 1909-1932 pełnił funkcję głównego buchaltera w magistracie wileńskim. W 1932 r. po przejściu na emeryturę został mianowany delegatem finansowym rządu przy Zarządzie Miejskim Wilna. W 1934 r. był wybrany przez Radę Miejską na wiceprezydenta miasta. W 1935 r. był senatorem; Wiktor Maleszewski (1883 – zm. po 1939 r.), w latach 1932-1939 prezydent m. Wilna. W 1939 r. po zajęciu Wilna przez Sowieców, aresztowany i dalsze jego losy są nieznane.

26 *Obchód 14-tej rocznicy oswobodzenia Wilna*, „Wieczór Wilna” 1933 nr 110, s. 1. M. Lepecki, *Pamiętnik adiutanta marszałka Piłsudskiego*, s. 162; Aleksander Błażej Prystor (1874-1941), płk st. sp., w latach 1931-1933 premier RP.

postusznie defiladę oddziałów, które w 1919 r. zdobyły Wilno!”. Defiluje piechota. Twardo, pewnie, butnie uderzają o asfalt nogi szeregowców. Gdzie nigdzie tamie się front. To nie brak wyszkolenia! To zapatrzenie się w Wodza, aż do zatraty świadomości.

Nadjeżdża kawaleria. Na czele płk Belina na siwym koniu. Dalej 1. p.szwolężerów Józefa Piłsudskiego. Przed nim wyptowiały i postrzępiony w bojach sztandar. Nadjeżdżają kolumną plutonów w rozwiniętym. Nagle przed trybuną dzieje się coś niebywałego! Coś, co zatamowuje oddech, zaciska gardło, wyciska łzy!

Pułk tamie wszelką dyscyplinę defilady! Fronty plutonów łamią się! Szable i lance wznoszą się w górę, konie wspinają się!! Szwoleżerowie wrzeszczą: „Niech żyje!!”

Na obliczu pana Marszałka widać wyraz poważnego skupienia, który przechodzi w uśmiech. Zrozumiał swoich szwoleżerów! Przypomniat sobie, jak to o świcie dnia 17 kwietnia 1919 roku we wsi Myto pod Lidą, maszerując na Wilno po raz pierwszy, złamali tak samo dyscyplinę i za dwa dni, 19 kwietnia, Wilno było wolne! Dziś ten krzyk, to przypomnienie i deklaracja: „Jesteśmy tacy sami! Tak samo możesz na nas liczyć i nie zawiedziesz się nigdy!”²⁷.

Defilada skończyła się o godz. 13.30. Marszałek Piłsudski Wilno opuścił 23 kwietnia²⁸.

Biorący udział w defiladzie jako dowódca 10. p.uł. płk dypl. Witosław Porczyński po powrocie do stałego garnizonu w Białymstoku tak napisał w rozkazie dziennym:

Ułani! W dniu 20 kwietnia pułk na rozkaz Pana Ministra Spraw Wojskowych, Marszałka Józefa Piłsudskiego odjechał do Wilna. Z miastem tym pułk jest silnie związany tradycją wojenną z lat 1919-1920. W kwietniu 1919 r. młode wojsko polskie na rozkaz i pod dowództwem Naczelnego Wodza-Marszałka Józefa Piłsudskiego ruszyło spod Lidy na Wilno. Dnia 21 kwietnia 1919 r. Wilno po ciężkich walkach ulicznych zostało zdobyte przez Wojsko Polskie.

W dniu 21 kwietnia pułk przyjął udział w uroczystościach Wielkanocnych z okazji obchodu 14-lecia oswobodzenia Wilna z rąk bolszewickich. Przez wezwanie do Wilna pułk został wyróżniony z pośród innych pułków kawalerii polskiej. W Wilnie natomiast na co zwracam uwagę doznaliście wielkiego zaszczytu defilowania przed Twórcą Armii Polskiej, Naczelnym Wodzem z czasów wojny 1918-1920 – Marszałkiem Józefem Piłsudskim. Nie każdy żołnierz w czasie swej służby wojskowej miał te szczęście, wyście go doznali defilując przed Największym Polakiem współczesnej Polski. Widzieliście w czasie krótkiego przemarszu przed Marszałkiem Piłsudskim, jak On się wyglądem pułku

27 S.M., 21.4 - 1933 r. w Wilnie, „Polska Zbrojna” 1933 nr 113, s. 3; *Imponująca rewia wojsk uczestniczących w walkach o Wilno przed marszałkiem Piłsudskim*, „Kurier Wileński” 1933 nr 103, s. 1; *Obchód 14-tej rocznicy oswobodzenia Wilna*, „Wieczór Wilna” 1933 nr 110, s. 1; M. Lepecki, *Pamiętnik adiutanta marszałka Piłsudskiego*, s. 162; W. Jędrzejewicz, J. Cisek, *Kalendarium życia...*, T. III, s. 335, 336.

28 W. Jędrzejewicz, J. Cisek, *Kalendarium życia...*, T. III, s. 336.

interesował i jak Go najdrobniejsze szczegóły interesowały. Zwracam się do Was utani byście tego zaufania jakim Was darzy Pan Minister Spraw Wojskowych nie nadużywali i jestem przekonany, że od chwili powrotu do koszar zdwoicie wysiłki nad swym wyrobieniem i wyszkoleniem żołnierskim (...)²⁹.

Fragment uroczystości XIV rocznicy wyzwolenia Wilna z udziałem Marszałka Józefa Piłsudskiego

²⁹ Rozkaz dz. nr 46 10. p.uł. z 25.04.1933 r., CAW sygn. I 321.10.10; płk dypl. Witosław Porczyński (1892-1981), w latach 1928-1938 dowódca 10. p.uł.